

3. Кельман М. Загальна теорія держави й права : [підручник] / М. Кельман, О. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 478 с.
4. Нерсесянц В. Общая теория права и государства / В. Нерсесянц. – М. : НОРМА, 2000. – 552 с.
5. Нормография: теория и методология нормотворчества : [уч.-мет. пособие] / под ред. Ю. Арзамасова. – М. : Акад. Проект ; Триста, 2007. – 560 с.
6. Протасов В. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы / В. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 240 с.
7. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. Рабінович. – Львів : Край, 2007. – 192 с.
8. Скакун О. Теорія держави й права : [підручник] / О. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
9. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В. Корельского, В. Перевалова]. – М. : НОРМА, 2007. – 616 с.
10. Протасов В. Теория государства и права : [учебник] / В. Протасов. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 495 с.
11. Теория государства и права : [учебник] / под ред. В. Бабаева. – М. : Юрист, 2003. – 592 с.
12. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / за заг. ред. Р. Ромашова, Н. Пархоменко. – К. : КНТ, 2007. – 216 с.

ЛЕНЬ В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
та кримінології

(ДВНЗ «Національний гірничий університет»)

УДК 343.211:340111.5

ПРАВОВІДНОСИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРАВОМ ПОЗБАВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ НАГОРОД СРСР

Розглядаються питання правовідносин, пов'язаних з правом Президента України позбавлення державних нагород СРСР осіб, які нагороджені ними, у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Ключові слова: правовідносини, державна нагорода, позбавлення нагороди, тяжкий злочин, засуджена особа.

Рассматриваются вопросы правоотношений, связанных с правом Президента Украины лишения государственных наград СССР лиц, которые ими награждены, в случае совершения тяжкого или особо тяжкого преступления.

Ключевые слова: правоотношения, государственная награда, лишение награды, тяжкое преступление, осужденное лицо.

The questions of legal relations connected with the right of the President of Ukraine, deprivation of state awards of the USSR those which they were awarded, respectively, in the case of a serious or especially serious crime.

Key words: legal, state award, deprivation of awards, serious crime, convicted person.

Вступ. В Україні, але переважно все ж таки за кордоном, питання, пов'язані з нагородами, нагородною системою, їх законодавчим та іншим нормативно-правовим забезпеченням, досліджують науковці різних галузей науки, але, як правило, це не правники: Д. Табачник, М. Омельченко, А. Куценко, В. Лазаренко, В. Чмир, В. Дуров, І. Можейко, Г. Колесников, А. Подлинський, І. Карин, Р. Жаляльдинов, В. Мержичка, В. Новотни та багато інших. Лише окремі вчені-правники, переважно російські, досліджують цю важливу, складну і багатоаспектну проблему, це: М. Журавльов, Ф. Бражник, І. Соломоненко, О. Спиридонова та ін. В Україні вчені (криміналісти, криминологи, а також правозастосовними) зазначені проблеми не досліджують, крім В. Гринчишина, Д. Коритька, А. Майдебури, але це конституціоналісти та адміністративісти. Вищевказані питання, на жаль, є забутими, залишеними поза їх увагою.

Постановка завдання. Проблема праввідносин – одна з найважливіших у правознавстві взагалі і в питаннях позбавлення нагороджених державними нагородами СРСР суб'єктів нагородно-, кримінально-, кримінально-процесуальних відносин зокрема. Без вирішення цих питань важко правильно розкрити обсяг, зміст і характер прав нагородженої особи, її правовий стан і гарантії її прав. В останні роки теоретичні і методологічні аспекти вчення про праввідносини все більше досліджуються науковцями-правознавцями. Це пояснюється тим, що розробка теорії й методології праввідносин об'єктивно направлена на укріплення правової основи українського суспільства, сприяє охороні прав, свобод та інтересів громадян. Дослідження загального вчення про праввідносини йде в різних напрямках: методологічному, загальнотеоретичному, міжгалузевому й галузевому. Зокрема, спостерігається поглиблене дослідження різних аспектів галузевих видів праввідносин за шляхом виявлення їх специфіки, в тому числі й у кримінальному, кримінально-процесуальному праві [1, с. 50], крім, на жаль, у нагородному праві.

Результати дослідження. Розвиток демократичного суспільства об'єктивно вимагає дослідження громадського механізму як протиправної, так і правослужняної поведінки людини на всіх його рівнях, що дозволить більш ефективно протидіяти злочинності, а також слугуватиме укріпленню морально-етичних принципів організації і діяльності держави і суспільства кожної людини [2, с. 349].

Вважаємо, що сьогодні невизначеним залишається важливе та складне питання щодо права позбавлення українською владою (Президентом України) громадян України, нагороджених державними нагородами СРСР, названих нагород у разі вчинення особами тяжкого або особливо тяжкого злочину. Роблячи спробу проаналізувати вказане, зазначимо, що Україна не визнала себе правонаступницею СРСР, це зробила Російська Федерація. Усі державні нагороди СРСР розроблялись (крім ордену Богдана Хмельницького I, II, III ст. – більшість робіт в Українській РСР виконувались українськими фахівцями, державними і військовими діячами), затверджувались і виготовлялись в СРСР, а фактично в РРФСР. Встановлювала, затверджувала державні нагороди СРСР Президія ВР СРСР. Нагороджував також вказаний державний орган або він уповноважував від його імені це робити інші державні органи. Всі праввідносини, пов'язані з нагородами, їх позбавленням, нагородженням, відповідно, регулювались нагородним, кримінальним, кримінально-процесуальним законодавством СРСР та окремими законами. З 1991 р. не існує СРСР, проголошена незалежність України. У теперішній час продовжує виготовляти державні нагороди СРСР правонаступниця, все та ж Росія (за певних умов і необхідності нагородження громадян країн СНД, Балтії, інших країн). Безумовно, цей процес нагородження фактично є нескінченним. Переважно нагороджують громадян, які брали участь в Другій світовій війні, Афганістані, інших локальних війнах, конфліктах та які були представлені до нагород, але з якихось причин їх не отримали, або громадяни, які були репресовані, їхні нагороди вилучались, потім їх реабілітували, або нагороджені втратили свої нагороди за певних обставин (викрадення, пожежа, техногенна аварія, непоборні сили природи тощо). Слід зазначити що, громадян вищевказаних категорій тисячі, особливо в державах СНД, Балтії, тобто республіках колишнього СРСР. Багато з них ще навіть не встановлені. Часто вже звертаються з питань щодо нагород

цих категорій нагороджених або інших вже їх близькі рідні. Як правило, у разі закінчення запасу орденів, медалей СРСР відповідні підрозділи президентських адміністрацій, урядів держав, звертаються за необхідністю до відповідних структур Російської Федерації щодо виготовлення і закупівлі. В усякому разі так було до останнього часу в Україні. Рідше вони нагороджують таких громадян вже своїми національними державними нагородами, адже деяких з них навіть не було затверджено в ті часи, коли відбувались події, у зв'язку з якими є необхідність нагородження [3, с. 64–65]. Вважаємо, що державними нагородами України слід нагороджувати у випадку, коли за певний подвиг або значне трудове досягнення взагалі не представляли особу до конкретної нагороди (не визначався вид нагороди, не готувалось подання / нагородний лист). Коли визначався вид конкретної нагороди, тобто вказувалась конкретна нагорода, готувалось подання / нагородний лист, слід нагороджувати виключно вказаною конкретною нагородою СРСР.

В цілому позитивно оцінюючи наступність і традиції України щодо визнання заслуг українських громадян, зокрема і нагороджених державними нагородами СРСР, все ж таки маємо на меті визначити, чи має право Україна позбавляти громадян державних нагород СРСР або республік, що входили до його складу.

Безумовно, Україна, яка прагне бути демократичною державою, офіційно визнала (підтвердила) право на пільги, привілеї і обов'язки українських громадян, нагороджених державними нагородами СРСР. В цілому гідно і цивілізовано вона створила законодавче та інше нормативно-правове забезпечення й закріпила більшість важливих питань щодо нагороджених громадян України державними нагородами СРСР у національному нагородному законодавстві.

В пункті 3 розділу V прикінцевих положень Закону України «Про державні нагороди України» зазначається, що дія цього Закону поширюється і на правовідносини, пов'язані з нагородженням громадян України, які удостоєні державних нагород СРСР або республік, що входили до його складу, зокрема і їх позбавлення [4]. Отже, якщо при розгляді кримінального провадження суд знайде підстави для позбавлення особи, яка вчинила тяжкий злочин, державних нагород СРСР або республік, що входили до його складу, він має право своєю вмотивованою ухвалою поставити це питання (клопотати, надіслати відповідне подання) перед відповідним органом, який цією державною нагородою нагородив. Суд це повинен робити одразу після винесення вироку. Отже, це питання регулюється нагородним, кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством. Зазначені, тобто союзні, органи сьогодні не існують. Є вказаний пункт Закону і є Президент України, який своїми указами може присвоювати державні нагороди і позбавляти їх. Виникає складне питання, чи може він позбавляти всі категорії громадян України, нагороджених державними нагородами СРСР або республік, що входили до його складу, як передбачає сьогодні національне законодавство. Наприклад, ту категорію громадян, які були нагороджені за часів СРСР, тобто указами ПВР СРСР, Президентом СРСР або наказом фронту в період Другої світової війни, або указами ПВР республіки (окремі нагороди).

Сьогодні загальне вирішення цього питання складається так: коли особа засуджена за тяжкий злочин (передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років), тобто як мінімум за тяжкий, бо стаття 12 Кримінального кодексу України передбачає за ступенем тяжкості і особливо тяжкий (передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, позбавлення волі понад десять років або довічного позбавлення волі) [5, с. 29–30] та була раніше нагороджена державною нагородою, суддя, керуючись власним світоглядом, ціннісними орієнтирами, життєвим і професійним досвідом, розумінням та усвідомленням вчиненого: чи є воно несумісним, ганебним, відносно високого статусу нагороди і нагородженої особи, тобто у моральному, людському, соціально-громадському вимірі, визначає, чи є в цьому доцільність. Це певною мірою оціночна категорія, бо у законі вказано: по-перше, суд має право, а не зобов'язаний вносити подання, клопотати. По-друге,

в законі лаконічно зазначається: «в разі вчинення тяжкого злочину», а не конкретизується. А це можуть бути злочини проти життя та здоров'я особи, наприклад, умисне вбивство або злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, наприклад, зґвалтування, або злочини проти власності тощо [6]. І є велика різниця, коли, наприклад, нагороджена особа орденом Держави (присвоєно звання Герой України) або присвоєно свого часу, вищий ступінь відзнаки – звання Герой Радянського Союзу, а це вручення найвищої нагороди в СРСР, за старшинством (рангом, значимістю) – ордену Леніна та медалі «Золотая Звезда» і засуджена за умисне вбивство або зґвалтування, або ця особа засуджена за крадіжку, пояснюючи це тим, що не вистачає коштів на багаторічне лікування онкохворої дружини.

Цікавим і дивним для правників є той факт, що кавалерів українського ордену князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ст., згідно зі статутом, ніхто не має права позбавити нагороди, тобто кавалер цього ордену будь-якого ступеня може вчинити які завгодно злочини. Ймовірно, це пояснюється тим, що свого часу цей орден був найвищою нагородою за старшинством (значимістю, рангом, ієрархією). Відповідно, саме для нього хтось придумав такі преференції, а точніше для кавалерів цього ордену. Втім, сьогодні це лише третя нагорода за значимістю (старшинством, рангом, ієрархією) у нагородній системі України. Він займає третє місце, після найвищої нагороди держави – звання Герой України – вручають орден «Золота Зірка» за вчинення геройського подвигу або вручають орден Держави за визначні трудові досягнення в будь-якій галузі. Другою державною нагородою за значимістю (старшинством, рангом, ієрархією) є орден Свободи.

Висновки. Так, про це спірне, неоднозначне положення статуту ордену князя Ярослава Мудрого V, IV, III, II, I ст., законодавці забули.

Стосовно аспекту громадянства нагороджених осіб сьогодні, згідно з законом, слід виходити з того, що в разі виникнення обставин щодо можливої реалізації права на позбавлення засудженої особи державної нагороди СРСР на час засудження вона є громадянином України. Іноземці і особи без громадянства (нагороджені за часів СРСР або за певних обставин після 1991 р. державною нагородою СРСР), що постійно або тимчасово проживають в Україні, які вчинили тяжкий злочин на території України, не можуть бути ні за яких обставин позбавлені нагород. На наше переконання, певною мірою губиться логіка законодавця. З одного боку, є право позбавляти усіх громадян (будь-які категорії) України нагороджених нагородами СРСР, до яких українська влада незалежної України, ніякого відношення не має. З іншого боку, закон не передбачає права позбавлення нагород СРСР за вчинений тяжкий злочин засуджених іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні.

Вважаємо, є теоретичні підстави для формулювання і визначення чотирьох основних варіантів цього питання:

1) Українська держава має право позбавляти громадян України (нагороджених державними нагородами СРСР або республік, що входили до його складу) будь-яких державних нагород СРСР.

2) Українська держава не має права позбавляти громадян України (нагороджених державними нагородами СРСР або республік, що входили до його складу) будь-яких державних нагород СРСР.

3) Українська держава має право позбавляти лише тих громадян України (нагороджених державними нагородами СРСР), за які вони отримують постійну грошову оплату і / або пільги, і / або привілеї від держави.

4) Українська держава має право позбавляти громадян України (нагороджених державними нагородами СРСР) лише тих державних нагород СРСР, якими нагороджував вже Президент України, а це лише певні категорії громадян. Відповідно, за деякі державні нагороди СРСР (вказані у певному національному нагородному законодавстві) громадяни можуть отримувати і постійну грошову оплату, пільги та привілеї.

Ми схиляємось до тієї думки, що позбавити громадян України державних нагород СРСР, якими вони нагороджені, українська влада може лише за четвертим варіантом [7, с. 108].

Стосовно нагород республік, що входили до складу СРСР, вважаємо, що Президент України не має права позбавляти цих нагород нагороджених у свій час громадян України, а на той період громадян СРСР. Переважно це почесні звання. Наприклад, громадянин України, а на той час громадянин СРСР, керівництвом Чечено-Інгуської АРСР за часів СРСР був нагороджений почесним званням – Заслужений артист. Сьогодні не існує СРСР, не існує вказаної автономної республіки (після припинення існування СРСР навіть в складі Російської Федерації) та не існує, відповідно, їх керівництва, а на час нагородження не існувало незалежної України, а була Українська РСР у складі Радянського Союзу.

Зазначимо, що позбавлення як таке є безстроковим, невизначеним, бо час його застосування необмежений в законі, якимись конкретними строковими вимірами і після погашення (зняття) судимості засуджена особа не має права претендувати на автоматичне повернення їй державної нагороди, якої вона була позбавлена. Згідно з чинним законом засуджена особа в будь-який час має право звернутися до Президента України з проханням про поновлення у правах на державні нагороди та їх повернення, зокрема після звільнення або після погашення (зняття) судимості. Це можуть робити і зацікавлені інші особи, різноманітні організації, установи тощо [8, с. 51]. Вказане поновлення здійснює Президент України у випадках, передбачених законом. Після набрання чинності указу Президента України про поновлення у правах на державні нагороди нагородженій особі повертаються її нагороди і документи про нагородження (орденська книжка, посвідчення до медалі, велика і мала грамота до звання Герой Соціалістичної Праці тощо).

Список використаних джерел:

1. Лень В. Примусові заходи медичного характеру: цілі і підстави застосування : [монографія] / В. Лень. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 92 с.
2. Гришук В. Філософсько-правова парадигма відповідальності людини : [монографія] / В. Гришук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління і права, 2015. – 640 с.
3. Лень В. Співробітники Запорізької міліції, нагороджені державними нагородами СРСР, України у 1958–2013 рр.: історико-правове дослідження : [монографія] / В. Лень. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2013. – 252 с.
4. Про державні нагороди України : Закон України від 16 березня 2000 р.
5. Коржанський М. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Коржанський. – К. : Атіка ; Академія ; Ельга-Н, 2001. – 656 с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [за заг. ред. В. Тація, В. Пшонки, В. Борисова, В. Тютюгіна]. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013– . – Т. 2 : Особлива частина / [Ю. Баулін, В. Борисов, В. Тютюгін та ін.]. – 2013. – 1040 с.
7. Лень В. Державні ордени, медалі СРСР та України: історико-правове дослідження : [монографія] / В. Лень. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2014. – 303 с.
8. Лень В. Право позбавлення державних нагород СРСР: дискусійні питання / В. Лень // *Materialy XI Mezinarodni vedecko – prakticka konference « Naukowa przestrzen Europy – 2015»* Volume 8. Prawo. Przemysl. Nauka i studia. – 2015. – С. 49–51.

